

כשהרגש מצליח לפרוץ את המיומנות השירית

נוית בראל: מחדש, הוצאת עם עובד
2015, 81 עמ'

ספר שיריה השלישי של נוית בראל הוא ספר יפה ומהודק, המכיל כמה שירים חזקים ביותר; זאת אף כי לעתים סובל הספר מספרותיות יתר, זיקה חזקה מדי לעולם המילים על חשבון עולם המציאות. הציור היפה על עטיפת הספר מכניס את הקורא לסיפור - סיפורו של זוג אוהב בעולם מנוכר מדי, שבו הזרות פולשת גם לתוך הזוגיות, וגורע מכך - לתוך הנשמה. ובכל זאת שירי בראל מבקשים להחזיר את האינטימיות. הטובים שבשירי בספר מצליחים בכך, הפחות טובים נותרים מרוחקים, צילום מרחוק שבו הרגש אובד.

בראל היא מקוראת השירה הנבונת שישנן כאן, שאף הרבתה לכתוב ביקורות, וכיום היא מתמקדת בעריכת ספרים. קריאה היא יתרון לאדם כותב, בוודאי קריאה עם כל הלב. כך משתפרת מיומנות הכתיבה ומתעשרת. אלא שגם בצד יתרון זה יש חסרון: לעתים הכותב/הקורא מודע מדי,

מעצב מדי את השיר על פי 'נכונות' ספרותית. הן היתרונות והן החסרונות הללו באים לידי ביטוי במחדש. ומעל כל זאת, לפעמים הרגש מצליח לפרוץ את המיומנות השירית, וכמה מהשירים מעולים.

ככלל, זהו ספר קודר, שבו מתואר זוג שכל שיש לו הוא זה את זה, או לפחות כך הדברים נראים מנקודת המבט הנשית שהיא הדוברת. יש בספר תחושה של בריחה חזרת, כפי שעולה מן השיר האוטוביוגרפי היפה שעניינו נסיעה לאשקלון, עיר ילדותה של המשוררת: "לא הביתה. איני מכירה את הים... אין מה לרדת מן האוטו ולומר/ דבר, לא לאב ולא לאם ואחות, רק להימלט. מן הדבר ומן החרב ומן הביזה/ ומן השידפון ומן הירקון".

הבריחה מילדות קשה או חונקת, לעבר בגרות מתפקדת ו"מצליחה", היא מנוע מרכזי בספר. זוהי בריחה לעבר עולם הזוגיות. בעידן המודרני שבו בני זוג נאבקים להתפרנס (ובראל מפגינה מודעות גבוהה לחוסר הסיכוי הכלכלי של זוג צעיר בישראל), התא הזוגי תופס לעתים את מקום הקשרים החברתיים. נוצרות בוועות של זוגות בחדרים שכורים, מחוץ לעולם. כך הבריחה היא לקיום של מבוגרים, אבל "זוהי עיר המבוגרים, עיר ומלאוה, ארוכה/ ומפורטת עד לאין תיאור. חלקנו זעום עד כדי חרפה", מתארת יפה המשוררת, וניתן לחשוב על ערי שינה למיניהן. ובישראל המשפחתית, הוולדנית, כמוכן - זוגות לא נותרים

זמן רב נטולי ילדים.

אחד השירים המרגשים בספר מבטא את מודעותה של הכותבת למצב של היות אשה בלי ילדים, אבל היופי בשיר נובע מכך שהזעם אינו מוצא פתרון קל בהפנייתו כלפי חוץ, ברוח המחאה הפופולרית בימינו, והמראה אינה מוצבת מול החברה, אלא מול הזוג עצמו. השיר קרוי 'כרמל', ושמו מעמיד את מסגרת הנוף. בראל בונה את הדרמה במיומנות, בהדרגה, בהפתעה. ראשיתו של השיר בתיאור נוף: "מן החלון רואים את ההרים, ובאחד ההרים מסתיים/ והולך היום. קולות של גבר שר וקול שועל... אנחנו עומדים על הארץ/ אנו עומדים על הסוף." ואז הדרמה: "ויכוחים על הילד נמשכים/ גם בחורף... אין ילד. דלת נטרקת. אין ילד/ אני אוכלת מעט מכוך הצער. אין ילד/ אני צועדת לאט בהליכה של אבל. אין ילד. אני מצלמת את עיניך הכהות והרחוקות".

השיר מורכב בזכות המתח בין הקונקרטיות של מריבה זוגית בנוף מוכר, לבין האידיעה לגבי "הילד" - מי רוצה להביא ילד לעולם, מי אינו רוצה? הגבר או האשה? השימוש החוזר במילה ילד מהדהד, אולי בלי מודעות, את אובדן הילד הפנימי בעולם של מבוגרים, או את הניסיון להיאחז בילדות ולהימנע מן המעבר לעולם הבגרות הכולל משפחה וטיפול בילדים. גם החריזה מעניינת - ילד-דלת (נטרקת) - אוכלת-אבל.

מבחינת הפואטיקה של המשוררת, הרי שוך הוא לדעתי מרכיב מרכזי בכתיבתה, כמו בכתיבת מרבית השירה הישראלית בימינו, לטוב ולרע. זך נודע בשירתו המוקדמת הערטילאית, המתנכרת למציאות הישראלית, השרויה ביופי ובחיפוש, מתוך שילוב בין רומנטיקה לניכור. כך נודע גם בחירותו הפנימית האינטנסיבית. כל אלה מהדהדים עד היום בשירה הישראלית. אצל בראל אפשר למצוא את ההד בשורות כמו "מה מקנן בעבר, מה מתנפל. עלי לצאת, לא לגרוע/ את כל הפינות שבהן שמי אינו נשמע. אינו נלחש/ אני צריכה לדעת איך למצוא אותך", שורות הקורסות מערטילאיות יתר.

זך הגדיר עצמו כרומנטיקן קר, וגם בספר זה האהבה קרה למדי, עם התפרצויות של חום. היא קיימת, אבל מכילה לא מעט ניכור, וגם דמותו של האהוב לא מקבלת ממשות מספקת, אולי בכונת מכון.

השפעה נוספת שאני מוצא בשירת בראל היא של יצחק לאור, שבראל ערכה אחד מספרי הפרוזה שלו, והרבתה לפרסם בכתב העת ז"ל של המשורר, 'מטעם': "מה רפה כמו/ שלהבת, מה ער כמו לב, מה נמלא טל, רחוק". הדימויים של לאור הם לעתים גסים, לא מבחינת הגסות המינית (הקיימת), אבל דווקא היא אינה הבעיה, מבחינה ספרותית, אלא מבחינת הדימויים הבנאליים והשפה הדיבורית מדי, כשחיתוך השורות באמצע משפט אמור להסתיר את חולשת הטור. כך גם כאן אצל בראל, בצירוף "ער כמו לב". והנה שתי שורות 'לאוריות': "כי גדולה פרנסה יותר מן הגאולה וגדולה/ הונאת דברים וגדולה הונאת ממון". ללאור כמוכן יתרונות המפצים בדרך כלל על

חולשת הטור, אבל לא אכנס לנושא כאן. עם זאת, זיקת שירת בראל, לטעמי, נוטה יותר לממשיכי זך המאופקים - יוסף שרון ואורי ברנשטיין.

באשר לערטילאיות השיר - חוסר הקונקרטיות, השימוש במילים גדולות כמו אהבה, גאולה, נשמה, הרי שהנם משחקים מסוכנים, המאפשרים אמנם מרחק והזרה מסיטואציה רגשית קשה ואינטנסיבית; וספרה של בראל משופע בסיטואציות זוגיות כאלה, והזרה היא נשמת-אפה של כל אמנות. אלא שלעתים נוצר מרחק גדול מדי, והתוצאה פומפוזית: "הייתי חולמת לעשות כאן רעש גדול, אך/ אין חלומות מורידים או מעלים/ ואין סופי ליפול אלא ביד האהבה/ ואם אהבה אני מבקשת, אין עולם. ואם/ עולם אני מבקשת, אין אהבה". אהבה היא אחת המילים השחוקות בשפה, שימוש בה חייב להיות זהיר ביותר, וכאן - נפילה לאהבה - אקסטרמוורן לא מורכב, קלישאת האהבה הכואבת.

שורות אלה מדגימות את שאיפתה של הכותבת לכבוש שורות גדולות. קורא שירה מיומן יודע לזהות שורות כאלה, שברוך כלל נבנות, בשירים מדודים, לקראת שיא מסוים, שבו באה השורה ומפילה את הקורא. שורות כמו "אין סופי ליפול אלא ביד האהבה" נועדו להיות כאלה. אבל שורה זו מכילה חנופה עצמית מסוימת, תיאור יכולת אהבה גדולה של הדוברת, המחניפה גם לקוראים, על פי המוטיב של המשוררים האוהבים ומייצגים את האהבה. אבל השירים בספר לא דווקא מצביעים על כיוון זה, והאהבה בהם מתלבטת, לא בולעת כל. כך גם בשיר אחר, בשורות: "אין אמנות פחותה/ מן הבושה. מה נעשה? נבקש רחמים על שנינו". שורה גדולה חייבת להיות אמיתית. "אין אמנות פחותה מן הבושה" נוגעת בספרותיות יתר. שורה חזקה של בראל, גם אם לא ממש גדולה, היא "לא מצאתי דבר שלא הובס עדיין", הפותחת את השיר שנבחר להופיע על גב העטיפה. שורות גדולות צריך "להרוויח", בדרך כלל בבנייה קונקרטית איטית. בניית סיטואציה מקומית, למשל, יכולה לתת לשיר קונקרטיות ובסיס להמריא ממנו. מקומיות כזו, אפיינה מאוד את ספר שיריה הראשון של בראל, *דושם* (2006), וחסרה לי בספר זה.

החיסרון בקונקרטיות זו בולט יותר בשל המקומות המעטים מדי שבהם המחשיות הפלסטיות קיימת בכל זאת, מלאת כוח: "...ירושלים מחקה אותנו יחדיו מתוכה/ עיר זרה ומוכרת, כמו פני חבר בחלום/ ראשי נשים, ראש מפלצת וראשי אבן/ האילנות אינם עתיקים, היער אינו כועס עלינו/ מעיין מרים גולש חב... בירושלים באו עלינו ימי קוצים". יפה.

יש בספר לא מעט שורות טובות, מרגשות, ואף כמה שירים שהם כאלה במלואם, ואז הם בולטים ביופיים. כזה הוא השיר 'כרמל' שצוין קודם, וכך גם 'ערב יום הזיכרון', על כאב השכול. בשני השירים ישנו המינון האידיאלי בין מציאות ליופי, בין חוויה אישית לבין עיצוב ספרותי. ב'ערב יום הזיכרון' כותבת בראל על חוסר היכולת לעמוד בטקס הנצחה לזכר הנופלים, ומסרבת

מצרים, כאילו נדחסו 80 מיליון הנפש בכניין אחד. כדי לא לפגוע בהנאת הקוראים שטרם קראו את הרומן המרתק, אמנע מפירוט מאפייניהן של הדמויות ועל סיפורי חייהם וחיי מדינתם. עם זאת, בחרתי להאיר דמות מרכזית אחת והיא טאהא, הבן של שוער הבניין, צעיר המייצג לצד בות'יינה שבה הוא מאוהב, את העתיד של אזרחי מצרים הצעירים. עדיין חדור תקווה לשיפור חייו, מנסה טאהא, בנו של השוער הנכה בבית יעקוביאן, לטפס מתחתית המדרג המעמדי המקצועי ולהצטרף ללימודים באקדמיה לשיטורים. המשטרה הגנה מוסד יוקרתי, רב כוח ומבטיח פרנסה. אולם היעדר קשרים עם החוגים "הנכונים" והיותו בן של שוער היו בעוכריו והובילו לכישלונו. "תסתלק לי מן העיניים, יא בן השוער...אתה באמת רוצה להיות שוטר, יא בן השוער?...שבן של שוער יהיה קצין? נו, באמת...", הבהיר הגנרל יושב ראש הוועדה, שראיין את טאהא והשפילו תוך שהוא דורס את עתידו ומונע חציית קוים מעמדיים.

טאהא, שהתקשה להשלים עם הדיכוי, השחיתות, האפליה וחסימת האופקים, פנה לאופציה הבאה ברשימתו, שאולי תאפשר לו להשיג את המטרה - רכישת מקצוע יוקרתי ומפרנס ושינוי הסטאטוס הכלכלי והחברתי תודות לכך. הוא נרשם ללימודים בפקולטה לכלכלה באוניברסיטת קהיר. אלא שכפי שקרה לרבים מחבריו הסובלים והמתוסכלים, זיהו אותם פעילי האחים המוסלמים, שקיימו תא פעילות במסגד שבאוניברסיטה ואיצו אותם אל חיקם. הם הציעו לצעירים המיואשים כיוון ומסגרת השתייכות חדשים, ששיאם הוא פעילות ג'יהאד. טאהא מודה כי זו הטעינה אותו ב"רוח חדשה, איתנה ונמרצת" ואף אפשרה לו לכצע

פעילות נקם באלה שהתנכלו לו בעבר. מה יעלה מכאן והלאה בגורלו של טאהא? ומה יעלה בגורל שלל הדמויות האחרות בעלילה, הבנויה היטב והכתובה בקצב מהיר ומלא עניין?

בין לבין לומד הקורא על סוגיות נוספות, ביניהן נחיתות מעמדה של האשה ופגיעותה המינית, על הומוסקסואליות, על פעילות מאפיונרית הארוגה במסדר ובכלל זה במשטרה, על דיכוי שרירותי ועל סבל אנושי וגם על תהליכים והתפתחויות הקשורים לגיאור-פוליטיקה, להיסטוריה ולממד האסטרטגי הבין-ערבי והבינלאומי של מצרים.

בית יעקוביאן פותח חלקן הצצה אל המדינה המצרית השכנה לנו ומציע בה בעת צוהר להכרת חיי תושביה ולהבנת תהליכי פנים וחוק, המתעצמים בעודנו קוראים את הספר. זו אחת מסגולותיו המרשימות של **בית יעקוביאן** שהנציח מיקרוקוסמוס של חיים ב-2002 ושעדיין הוא נכון גם ב-2016.

יהודית רונן

פרופ' יהודית רונן - המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן.

אלה קשיים חדשים אלא קשיים שהחמירו בעשור האחרון ואשר הציטו בסופו של דבר את להבות המרי הידועות בשם "האביב הערבי" במצרים ב-25 בינואר 2011 ואשר התלקחו גם מעבר לה ברחבי העולם הערבי.

קשיים כלכליים אלה והאופקים הכלכליים והחברתיים המתקררים נצפו כבר ב-2002 - השנה שבה כתב אסוואני, רופא שיניים במקצועו, את הרומן המצליח **בית יעקוביאן**. בין אם התכוון או לא, נתפס הספר בקרב רבים כקול המנבא את התפרצות המרי האלים, שאחד משיאיה היה הפלת המשטר שבהנהגת חוסני מובארכ. הרומן שכתב אסוואני הנו מסמך אותנטי, של אדם האוהב את מדינתו ומתייסר בכאביה, וששמנו ניתן להבין טוב יותר מדוע גלשה מצרים - המדינה שעשורים קודם לכן דורגה כמדינה הנהנית מ"מדיניות" חסינה וחזקה ביותר - במדרון הכשל המדינתי ומדוע היא מתקשה להיחלץ ממנו. אסוואני, שהוטד מחשיפת העוני, הניוול והסיאוב בחברה ובהנהגה המצרית לעין זרה, לא אהב את תרגום ספרו לעברית. הוא גם חשש שמא יתפרש התרגום של ספרו לעברית כעמדת תמיכה בתהליך השלום בין מצרים לישראל.

אגב, גם הספר **מונית** (טאכסי בערבית), פרי עטו של הסופר הפילוסוף והתסריטאי המצרי ח'אלד אלחמיסי, שתורגם אף הוא לעברית ושהועשר בתובנות מרתקות על ידי הפרופ' תמר הרמן ועמנואל סיון, חשף את מציאות החיים הקשה במצרים. הספר, שראה אור בהוצאת "כרמל" ב-2014, שבע שנים לאחר שנכתב, דהיינו לפני התפרצות מרי "האביב הערבי", תיאר את חוליי

החברה וההנהגה המצרית וגם הוא, בדומה ל**בית יעקוביאן**, הציף את מצוקות הקיום ואת תלאות החיים, שדרבנו בסופו של דבר את המצרים למרוד בסדר הקיים. (**מונית**, בדומה ל**בית יעקוביאן** עורר עניין רב בצייבור הישראלי והעולמי והפך לרב מכר). הרצון העז להכיר את העולם הערבי המורכב, הצבעוני והמבעבע בתסיסת מיליונים רבים של צעירים נואשים, הנחושים לשנות את סדר היום ואת מאזן הכוחות במדינה המצרית תוך שהם ממנפים את השימוש במדיה החברתית, קדם את מכירות שני הספרים - שניהם משוכחים ושניהם מומלצים בחום!

בית יעקוביאן מציג ובוהן את חיי הדיירים המתגוררים בבניין רב קומות ורווי כוכי מגורים על גגו. הבניין נבנה ברחוב טלעת חרב (היום רחוב סלימאן פאשא) שבבירה קהיר על ידי ראש הקהילה הארמנית בסגנון אירופאי, סמוך לבנקים, למשרדי החברות הזרות, לבתי הקולנוע ולבתי העסק המשגשגים בשנות השלושים של המאה העשרים. מגוון הדיירים וריבודם החברתי והכלכלי השונה ורווי המתחים מייצגים את אוכלוסיית

להשטחה של הזיכרון האישי הספציפי לטובת המטרה הלאומית. שימו לב לבנייה לקראת שורה טובה ממש - "ישראל של מראית פני הדברים", המופיעה לאחר כמה שורות תיאוריות, כסיכום: "את מי אני זוכרת הערב, מתחת לפנס, בצד/ עומדת בין קהל כמו בעלת מוס?/ למה באתי בין דגלים וחצוצרות, חריקות ורשרושים, חמדת הגבורה ומסירות הנפש?/ ישראל של מראית פני הדברים... צופרת הארץ וצופרת שלותה וצופרים/ מכל עבר מתים צעירים וחיוכיהם המצולמים/ ואיש אינו חש שובע. אמרתי לך: עכשיו נלך, בלי הסיס".

יובל גלעד

חלון הצצה אל המדינה השכנה

עלאא אל-אסוואני: **בית יעקוביאן**, תרגמה והעירה ברוריה הורביץ, הוצאת טובי/ כנרת, זמורה-ביתן, דביר 2016, 240 עמ'

בשלהי מאי - ראשית יוני 2016, בעת כתיבת שורות אלה, התמקם הרומן המצרי **בית יעקוביאן** בפסגת רשימת רבי המכה, המתפרסמת מדי יום שישי בגליון "ספרים" של עיתון הארץ. בראש ובראשונה, מעיד הישג זה על המספר הגדול ביותר של רוכשי הספר ברשתות הספרים ובחנויות העצמאיות. גם אם מספר קוני הספר (כמתנה או בכונה לקראו) גדול ממספר קוראיו בפועל, עדיין תקף הטענה כי הרוב המכריע של רוכשי הספר מודע לתרומתו החשובה להיכרות עם מציאות החיים היומיומית של החברה במצרים; המדינה הגדולה והמשפיעה על מרחבי הגיאור-פוליטיקה, האסטרטגיה והביטחון של מדינת ישראל ושל המזרח התיכון ובמיוחד של העולם הערבי.

מצרים, שמספר אזרחיה עולה על 90 מיליון ב-2016, סובלת מתחלואים וממצוקות רבות, בראשן הסדקים המעמיקים בחוסן מדינת הלאום, הטרור הג'יהאדיסטי המכה בכל פינה ובמיוחד במרחבי ים סוף ודרום סיני, ושקיעת הכלכלה, בין השאר, עקב דעיכת התיירות. די במדגם הנתונים האקראי הבא כדי להמחיש את חומרת האתגר או האיום: בכל שנה נאלצת המדינה המצרית לספק קרוב למיליון מקומות פרנסה כדי להתמודד עם שיעור אבטלה של כ-13% ועם שיעור אבטלה של כ-25% בקרב הצעירים ובמיוחד בקרב המשכילים והנשים; תעשיית התיירות, שהיתה אחד ממנופי הכוח הכלכלי, נסוגה בכמעט 50% בראשית 2016 בעטיין של שרשרת המכות הקטלניות שמפעיל הטרור הג'יהאדיסטי; והגידול הצפוי של החוב הציבורי ב-2016 מ-57 ל-63 מיליארד דולר. אין